

D A R B A S

J. Repečka — Užnuodytoji generacija	1
J. Kaminskas — Vilkai, avelės ir ganytojai	7
A. J. Greimas — Gruodžio 17 d. perversmas	12
J. Mekas — Vilkas	17
P. Tarvydas — Kova dėl žmogaus sovietinėje literatūroje	18
L. Dovydenas — Briljantų meškeriojimas	22
Dr. V. Sruogienė — Lietuva amžių sukuryje	27
P. Gaurys — Bajorų mirė Lietuva?	29
J. Liūdžius — Laisvė jieškoti tiesos	32
B. K. — Visuomenė jieško meno	34
R. Šilbajoris — Kova dėl lietuviško kūrybinio žodžio	35
(V. Augustino nuotraukos)	
J. Kiznis — Knygos: Pabudimas (A. Škėma)	
Anapus teisybės (A. Gustaitis)	40
*** — Pasaulio lietuvių archyvas mini dešimtmetį	42
Mums rašo —	43
Pranešimai —	viršelio 3 psl.

LEIDŽIA — Lietuvių Darbininkų Draugija, Inc., 636 East Broadway, South Boston 27, Mass.

REDAGUOJA — redakcinis kolektyvas. Vyriausias redaktorius — prof. J. Kaminskas. Techniškas redaktorius — J. Jacyna. Rankraščius ir laiškus siųsti vyr. redaktoriaus adresu: 403 Stanhope St., Brooklyn 37, N. Y.

ADMINISTRUOJA — J. Sonda. Prenumeratą ir aukas "Darbui" siųsti administratoriaus adresu: 636 E. Broadway, So. Boston 27, Mass.

SPAUDA — "Keleivio" 636 E. Broadway, So. Boston 27, Mass.

PRENUMERATA — \$2 metams, \$5 trejiems metams (užsisakant iš karto); studentams — \$1.50 metams; paskiras numeris — 55 c.

DARBAS (Labor) is a Lithuanian quarterly of arts and social science, published by the Lietuvių Darbininkų Draugija (Lithuanian Labor Society), Inc., 636 E. Broadway, So. Boston 27, Mass. Annual subscription \$2, three years — \$5; students — \$1.50 a year; single copy — 55 c.

Gruodžio 17 d. perversmas

(Konkrečios analizės bandymas)

Vertas atžymėti reiškinys: prisiminimų, liečiančių Nepriklausomos Lietuvos laikotarpį, literatūra nuolat gausėja, savo atsiradimo faktą pati uždarydama duris šiai nutolstančiai epochai. Atėjo, reiškia, laikas prisėsti prie šios tarpukario Lietuvos, pabandyti suvokti ją globališkai, permąstyti iki šiol pasąmoniniai priimtas taip vadinosios lietuviškos galvosenos pagrindines kategorijas ekonominėje, politinėje, kultūrinėje srityse.

Kas gali atlikti šį vertybių pervertinimo darbą? Tik jau ne senoji mūsų karta: kun. Mykolo Krupavičiaus **Drauge** spausdintieji Gruodžio 17 d. prisiminimai išblaškė mano paskutines abejones. Šie žmonės, kaip mes juos begerbtume, per arti buvo surišti su kasdieninių įvykių bėgsmu, kad galėtų mums patiekti ne faktus, o jų analizę. Jie, be to dar, dažnai tebetęsia savo XIX-me amžiuje pradėtą gyvenimą, savo su Lietuvos atsiradimu paskelbtas malūnų kovas. Kokios reikšmės—neskaitant gilesnio kun. Mykolo Krupavičiaus asmenybės pažinimo—gali turėti eiliniam tautiečiui jo drauge naivus ir subtilus įrodinėjimas, kad krikščionys demokratai nieko bendro neturėjo su Gruodžio 17 d. perversmu, įrodinėjimas, kuriuo patikės tikrai vieni krikščionys demokratai?

Nenoriu tuo anaip tol pasakyti, kad Gruodžio 17 d. perversmas man būtų neįdomus, atvirkščiai. Bet ne pats perversmas: jauni karininkai iš prigimties dažniausiai karštesniai, ir perversmai neįsitenėjusiose demokratijose dažnas dalykas. Man daug reikš-

mingesnis yra faktas, kad perversmo pasėkoje susikūręs režimas nusitęsė bent du kartus ilgiau, negu patsai demokratinio gyvenimo laikotarpis, kad lietuvių tauta per visą tą laiką, galima sakyti, net rimtai nepabandė atstatyti respublikinį legalumą. Gruodžio 17 d. mano kartos žmonės, bent simboliškai bėgiojusiems dar trumpomis kelnaitėmis, yra istorinis įvykis, o Nepriklausomos Lietuvos istorikui ji—tai tik reikšmingas simptomas, atžymintis vieną jos istorijos etapą, bet vargu ar daug pakeitęs jos vystymosi kryptį.

Šis nepriklausomojo gyvenimo periodo permąstymas, supratimas, įvertinimas priklauso mūsų kartai. Ir kuo greičiau jis bus pradėtas, tuo geriau: idant šio laikotarpio gyvi liudininkai, jo istorijos autoriai galėtų čia pat mus pataisyti, patikslinti, išbarėti ar pagirti. Bet atėjo laikas nustatyti bent keletą konstantų, išdirbti bent keletą kategorijų, kurių rėmuose galima būtų įrašyti ano meto įvykius ir problemas.

*

Nepriklausomos Lietuvos politinį gyvenimą tegalima suprasti tik išsąmoninus, kad visas Tautinio Atgimimo judėjimas, nuo pat jo pradžios, buvo dvilypis, kad tautinė kova vyko paraleliai su socialine kova. Tautinio atgimimo idėją, XIX amžiaus pradžios romantizmo vaiką, bandė iš eilės pasisavinti ir realizuoti net kelios socialinės klasės: stambųjų žemvaldžių klasė, pagal kurią Lietuvos tautinis atgimimas turėjo konkretizuotis Lietuvos-Lenkijos valstybės atkūrimu, smulkioji žemaičių bajorija, kuri

buvo per silpna savo tautinėms ambicijoms realizuoti, ir, pagaliau, laisvoji, ką tik iš baudžiavos išvaduota ūkininkija ar, teisingiau pasakius, iš jos išėjusi pirmoji inteligentijos karta. Suvalkiečių šviesuolių dominavimas **Aušros** ir **Varpo** ekipose tikrai patvirtina šį faktą: Suvalkija nuo XIX-jo a. pradžios proporcingai turėjo žymiai gausesnį negu kitur karališkųjų ūkininkų sluogsnį. Lietuviškumo teigimas vyko tad drauge su laisvosios ūkininkijos išitvirtinimu, ir dvigubas šios tautinės ir socialinės kovos apvainikavimas konkretizavosi, iš vienos pusės, Nepriklausomos Valstybės įkūrimu, iš kitos pusės, žemės Reformos pravedimu. Socialinės pajėgos, per dvi kartas vedusios šią kovą, su pagrindu galėjo didžiuotis kovą laimėjusios: Lietuvos Valstybės pirmuoju uždaviniu pagal jas tad natūraliai turėjo būti jų atsiekimų įtvirtinimas ir palankiausių sąlygų lietuviškumui bujoti ir vidutiniajai ūkininkijai ekonomiškai klestėti sudarymas. Šiam reiškiniui politinėje plotmėje apibūdinti yra tik vienas vardas — **konservatizmas**. Politiniai sąjūdžiai, iki šiol buvo daugiau ar mažiau kovingi ir radikalūs, normaliai galėjo tikrai dešinėti, ir šimtų lietuvių kovotojų, ar šiaip jau visuomenės veikėjų politinės pasaulėžiūros evoliucijos analizė patvirtina tą faktą.

Antrasis postulatas, galįs palengvinti suprasti politinį tarpukario gyvenimą, būtų šis: politinių sambūrių ar partijų apibūdinimas galimas tikrai pradedant ne nuo jų "ideologijos", o nuo jų ekonominės programos, nuo konkrečių socialinių sluogsnų, kuriuos sąjūdis faktiškai atstovauja, nuo realių ekonominių interesų, kuriuos praktiškai partija gina. Kartą priėmus šį išeities tašką, reikia pripažinti, kad jokių esminių skirtumų nei prieštaravimų tarpe pagrindinių lietuviškųjų partijų—krikščionių demokratų, valstiečių liaudininkų ar tautininkų—nebuvo ir negalėjo būti: jos visos atstovavo valdžią į savo rankas paėmusią vidutiniosios ūkininkijos klasę, visi jų lyderiai turėjo prieš akis, pagal savo kil-

mę, auklėjimą ir pažiūras, laisvo kaimiečio—kaip gyvenimo stiliaus ar vertingo socialinio tipo—idealą. Politinė kova neatitiko Lietuvoje socialinei kovai, jinau reikėsi tad daugiausia antraeilį, "ideologinių" prieštaravimų plotmėje. Išimtį šia prasme sudarė tikrai socialdemokratų partija, iš Caro laikų išsaugojusi savo aiškią kovinę tradiciją: bet kiekvienam buvo aišku, kad, padėčiai Europoje stabilizavusis ir Lietuvai patekus į "sanitarinio kordono" zoną, revoliucinio atoslūgio tendencijos galėjo tikrai ryškėti; lietuviškasis miesto proletarijatas buvo praktiškai neegzistuojantis, o kaimo proletarijatu reikėjo dar ilgų ugdymo ir sąmoninimo metų. Užtat ir pažangioji, kovinė inteligentija, išaugusi caristinės Rusijos socialinių kovų atmosferoje, galėjo tikrai arba redukuotis, arba pereiti į smulkiąją ir vidutinę buržuaziją atstovaujančios liaudininkų partijos eiles. Krikščionių demokratų partija pagal tradicijas yra jau konservatyvi partija. Katalikų Bažnyčios pastovi, nuo Viduramžių pabaigos, politika visur rėmėsi kiekvienos įmanomos valdžios ar režimo palaikymo arba su jais gero susgyvenimo principu: nebuvo pagrindo manyti, kad krikščionių demokratų partija ir Lietuvoje negalėtų vaidinti pozityvaus ir konservatyvaus vaidmens.

Šis ekonominių ir socialinių premisų vienodumas turėjo, atrodė, garantuoti jaunai lietuviškai demokratijai normalaus ir pastovaus parlamentarinio žaidimo galimybes. Politinė kova, nuo **Aušros** laikų susikristalizavusi aplink du—religinio konservatizmo ir laicistinio pažangumo—polius, sudarė net palankias sąlygas bipartizmui: susidėvinčių ir atšviežėjančių partijų alternavimui. —O vis dėlto, nežiūrint šių visų palankių sąlygų, demokratinis žaidimas Lietuvoje nepavyko. Kodėl?

Lietuvos valstybė susikūrė kovoje su komunizmo bandymu persimesti į Vakarų Europą, kaip jo priešgynybė: normalu tad, kad šios kovos pasėkoje susikūręs režimas atsirėmė į komunizmo priešgynybę, į pačią dešiniausią partiją — krikščionis demokra-

tus. Normalu taip pat, ir atitinkas klasiškojo parlamentarizmo definiciją, krikščionių demokratų partijos, išvaldžiusios Lietuvos valstybę šešis metus, susidėvėjimas. Lietuviškosios demokratijos nelaimė glūdi tame, kad K. D. partija, persilpna, kad laimėtų 1926 m. rinkimus, buvo perstipri, kad juos pilnai pralaimėtų: kalta dėl to, žinoma, buvo ne toji partija, o 1922 m. Konstitucija, įvedusi Lietuvoje ne angliškojo, o prancūziškojo tipo parlamentarizmą. Prancūziškame parlamentarizme tokį aiškios daugumos nebuvimą paprastai išnaudoja „vidurio“ partijos, diktoduamos savo valią tai kairiajam tai dešiniajam sparnui ir praktiškai dešimtmečiais valdydamos kraštą. Lietuvoje „vidurio“ partija, persilpna parlamentarinėje plotmėje—šio tipo parlamentarinio režimo netobulumai nebuvo dar pakankamai išryškėję—perėmė valdžia ekstra-konstituciniu keliu.

Valstiečiai liaudininkai, negalėdami dėtis į koaliciją su krikščionimis demokratais—tai būtų buvusi rinkiminių pažadų pergreita išdavystė ir parlamentarinio pažado suklastojimas—turėjo ieškoti sąjungos su socialdemokratais ir tautinėmis mažumomis. O tačiau, tai darydami, jie, tikriausiai neįsisąmoninę galimų pasėkų rimtumą, išjudino abidvi aukščiau minėtas Lietuvos valstybės solidumo—tautinę ir socialinę—bazes, savo koalicija su socialdemokratais sukeldami baimę dėl ūkinės santvarkos, paremtos vidutine private nuosavybe, pastovumo, savo koalicija su mažumomis—baimę dėl tautinio valstybės charakterio išlaikymo.

Šioje vietoje reikėtų įrašyti tretįjį postulatą, įgalinantį toliau tęsti pradėtą politinės Lietuvos superstruktūros analizę: politiniai sukrėtimai—perversmai, maištai ar revoliucijos—nėra tai pavienių asmenų ar grupių išmislai, jų asmeninių siekimų ar ambicijų padariniai, atvirkščiai, jie yra tikrai socialinių sukrėtimų simptomai, gilios socialinės raidos liudininkai. Santykis tarp vienos kurios socialinės klasės ir ją atstovaujančių politinių kadro gali būti eksplisitinis, tiesioginiai išreikštas, jei politinis režimas yra

pritaikytas kiekvienam socialinės struktūros sukrėtimui atžymėti; jis kartais gali būti ir implicitinis, nesąmoningas, jei politinės režimo formos nepakankamai lanksčios, arba jei socialinis pavojus per staigiai išryškėja. — Klaidinga todėl būtų žiūrėti į Gruodžio 17 d. perversmą, kaip į vienos kurios karininkų ar politikierių grupės anti-konstitucinį aktą — tokia jo definicija būtų nepilna — bet drauge ir kaip nacionalinio ir socialinio pobūdžio reakciją prieš 1926 m. koalicinės vyriausybės sukeltą kolektyvinę baimę.

Nereikia pamiršti, kad 1926-'7 metai ir kitais, ne vien politiniu, atžvilgiais reikšmingi Lietuvos gyvenime: tai pirmosios, jau visai lietuviškos, jau Lietuvos valstybėje subrendusios, joje mokslus išėjusios—inteligentijos kartos į viešumą išėjimo data. Tai ryšku tiek, pavyzdžiui, lietuvių literatūros, kiek ir lietuviškosios politikos istorijoje. Šiai jaunajai kartai—studentijai, karininkijai—grynai lietuviškasis Lietuvos valstybės pobūdis atrodė nediskutuotinas, savaime suprantamas; to negalima būtų pasakyti apie senesniąją kartą, pripratusią prie kosmopolitinio—rusiškai lenkiškai žydiško Lietuvos miestų ir miestelių charakterio. Šiai tiesiog iš žaliojo kaimo atėjusiai kartai—galvoju apie jaunąją karininkiją—dažnai net neturėjusiai progos ginklu kovoti prieš rusiškojo bolševizmo invaziją, kiekvienu atveju, gyvenusioj nepriklausomybės kovų prisiminimų atmosferoj—laisvu ūkininkavimu, o ne socialistine nuosavybe, pagrįsto lietuviškojo kaimo vaizdas taip pat buvo vienintelis jiems suprantamas. Labai charakteringas ta prasme visos 1926 m. susidariusios „betvarkės“, „suirutės“ susikristalizavimas į „raudonųjų“ manifestantų numuštą—kun. M. Krupavičiaus tvirtinimu net nenumuštą—gen. Bulotos kepurę. Charakteringas taip pat greitas ir netikėtas korp Neo-Lithuania išsiplėtimas tuo metu, visai neproporcingas tautininkų palyginamajam svoriui nei krašte, nei parlamente. Nei kiek nemažiau atžymėtinas ir tas faktas, kad Suvalkija buvo pirmoji Lietuvos

provincija spontaniškai ir aktyviai ėmusis palaikyti susidariusį tautininkų režimą, lygiai kaip jinai buvo pirmoji Tautinio Atgimimo kovotojų brandintoja; ją surandame tautiškai susipratusios ūkininkijos kovos prologe ir epilogė.

Gruodžio 17 dienos perversmas buvo tad spontaniška konservatyvinių tautos sluogsnų reakcija prieš staigiai išžiūrėtą — pagristai ar nepagristai, tai jau kitas klausimas — pavojų nacionaliniams ir socialiniams laimėjimams. Krikščionių demokratų partija tai gerai suprato, ir jų prisidėjimas prie perversmo 12 valandų prieš ar po, nesvarbu — tai puikiai įrodo: politikos pasaulį valdo machiaveliški apskaičiavimo dėsniai, o ne geri norai atvesti paklydusias avelas į avilę, ir aš per daug gerbiu kun. M. Krupavičių, kad patikėčiau jo įrodinėjimų nautumui.

Šio perversmo pasėkoje susikūrus režimas buvo neabejotinai konservatyvus ir konservatoriškas režimas, tuo būdu atitikdamas galias pajėgių to meto Lietuvos socialinių sluogsnų aspiracijas. Vienintelė rimta kova, kurią jam teko viduje pastoviai vesti — tai kova prieš Voldemarą, voldemarininkus ir tą pačią jaunąją karininkiją, kurios dėka jisai ir buvo susikūrus, tai kova prieš dešinįjį ekstremizmą. “Tvarkos” mitas, kuriuo Lietuva buvo maitinama per keliolika metų vyriausybės, išgelbėjusios ją iš grėsusios “suirutės”, yra visų konservatyvių partijų ir režimų simbolis, nežiūrint kokiais pažangumo ar demokratiškumo rūbais jie būtų apsirengę. “Tautinės vienybės” mitas, kurį išnaudoja kiekviena valdžioj atsidūrusi dešinioji partija — visa tautininkų mitologija paženkliną juos kaip sėslios, ramios Lietuvos atstovautojus. —Religinė, pagaliau, tautininkų politika, kuri, nežiūrint krikščionių demokratų opozicijos, ateitininkų kovų su skautais, nesklandumų su Vatikanu, niekad neprivedė iki civilinės metrikacijos įvedimo, ši politika buvo paremta nuoširdžiu noru turėti Bažnyčią savo pusėje. Visa tai turint galvoje, darosi suprantama krikščionių demokratų neapykanta Smetonai, kuris

jiems “pavogė” “jų” Lietuvą — tiek sukurtasis režimas savo esminiais bruožais atitiko paternalistinę krikščionių demokratų galvoseną.

Tuo pačiu metu išryškėja ir tautininkų “išsilaikymo valdžioje” paslaptis: partijų kova Nepriklausomoje Lietuvoje, nebūdama socialinių prieštaravimų, o tikrai ideologinių įpročių ar tendencijų išraiška, negalėjo pasiekti aštresnių formų, kurių nebepajėgtų apmalšinti kelios policijos rezervų kuopos. Lietuviškosios partijos, iš kitos pusės, buvo visos dar XIX-jo a. “rinkiminių komitetų” tipo partijos, neturinčios jokių pastovių ir gilių kontaktų su masėmis. Todėl ir visa ta opozicija tautininkų režimui, kuria dabar taip didžiuojamasi, kuria varginamos priaugančios kartos ausys, atrodo mums, turėjusiems progos matyti ir griežtesnių režimų ir kovingesnių opozicijų, kaip švelniai akademinio pobūdžio opozicija.

PIRMAS IR DIDŽIAUSIAS LIETUVIŲ DIENRAŠTIS AMERIKOJE

NAUJIENOS duoda vėliausias, tikriausias ir geriausias pasaulines, nacionalines bei vietos žinias, straipsnius ir paveikslus. NAUJIENOS nemokamai spausdina lietuvių organizacijų pranešimus ir korespondencijas.

Užsisakykite NAUJIENAS šiandien pat!
PRENUMERATA:

Amerikoje ir Kanadoje	\$9.00
Pusei metų	5.00
Chicagoje	10.00
Pusei metų	5.00
Užsieny	11.00
Pusei metų	5.50

1739 So. Halsted St.
CHICAGO, ILL.

Tautininkų režimas išsilaikė tad dėl rimtos, masių opozicijos nebuvimo, jįsai ėmė „byrėti“ tai masių opozicijai pradėjus reikštis Suvalkijos ūkininkų maištų forma. Atrodė, kad Lietuvos ūkininkijos sąmonė pamažu pribrendo iki savarankiško politinio ir valstybinio protavimo ir nebenorėjo pasitenkinti, kaip iki šiol, technokratų vadovavimu.

Nes tikslingiausia, turbūt, tautininkų partijos, neišreiškiančios jokios specifinės socialinės sąmonės, definicija—tai technokratinų kadru partija. Valstybės administravimo kadrai, žemės ūkio priežiūros—agronominiai kadrai, pradedančių kilti prekyboje ir pramonėje—verslininkų, kooperatininkų, įmonių vadovų kadrai. Pavieniai į juos pasižiūrėjus, tai žmonės dažniausiai be aiškių politinių nusistatymų, vieni atėję kiek iš kairės, kiti—kiek iš dešinės, o daugiausia—iš niekur, bendrai paėmus—gana „vėsūs“ ištikimybės režimui prasme,—jie vis dėlto sudarė per tą kelioliką metų gana padorius, pastovius ir gausius kadrus tautininkų vyriausybės pragmatiškai, empyriškai, pasakysiu—oportunistinei politikai realizuoti. Nes tautininkų politika, ypač ekonominė politika, o jiniai pati svarbiausia, buvo, jei taip galima išsireikšti, „gaspadoriška“ sveiko proto, kurį simbolizavo—daugiau negu pats prezidentas Smetona—agronomas Tūbelis, politika. Tai, visų pirma, atsargių bandymų politika, išmėginusi visus, ir kairesnius ir dešinesnius, kelius. Jauanas, tarptautinio kapitalo pasitikėjimo dar neįgijęs Lietuvos ūkis negalėjo laukti stambių investavimų iš užsienio: jis turėjo pasitenkinti laikinu valstybynio socializmo, pasiruošusio užleisti kelią priaugančiam lietuviškam kapitalui, palaikymu. Smulkios ir vidutinės žemės nuosavybės suderinimas su stambaus ūkininkavimo garantuojamo našumo principu privedė prie gana įvairių kooperacijos —taigi, socialistinių—formų išvystymo. O tačiau tas pats produktyvumo dėsnis—kuris kaip tik ir charakterizuoja technokratą—stūmė tautininkų ūkinę politiką vis labiau į dešinę, skatindamas

jį praplėsti žemės nuosavybės normą iki 150 ha., leisti augti taip vadinamų „pavyzdinių“ ūkių skaičiui, palaikyti stambios, našios ūkio nuosavybės išsivystymą. Tačiau—ir tai reikia pabrėžti—tautininkai čia jokios savitos, originalios ūkio politikos neišvystė, ir jeigu į jų aktyvą galima įrašyti Lietuvos žemės ūkio revoliuciją—javų ūkio rekonversiją į gyvulių ūkį—tai nereikia manyti, kad Krupavičius ar Sleževičius būtų kitaip „ūkininkavę“ negu Tūbelis. Kitaip sakant, Gruodžio 17 d. perversmas neturėjo jokios įtakos į Lietuvos ūkio raidą, nei į jos socialinių struktūrų vystymąsi, jįsai buvo tiktai antraeilis—politinėje plotmėje—reiškinys, netrukdamas globališkai matyti ir vertinti visą Nepriklausomos Lietuvos laikotarpį.

*

Išoriniu įvykių pagreitintu tempu prabėgo Lietuvoje keliolika metų. Per tą laiką radikaliai pasikeitė ekonominė Lietuvos struktūra, pagausėjo ir išryškėjo naujos socialinės jėgos. Atsistatysimos lietuviškosios demokratijos politinė struktūra neabejotinai nebeatitiks tradicinę lietuviškųjų partijų vėduklę. Užtat ir politinis jaunosios lietuvių kartos apsisprendimas neturėtų priklausyti nuo antraeilių, „ideologinių“ pasirinkimų, kaip juos, pavyzdžiui, norima išryškinti Gruodžio 17 d. perversmo prisiminimais. Šis politinis apsisprendimas, atvirkščiai, turėtų būti pagrįstas giliu tautos ekonominių interesų supratimu, išsamia naujojo tautos konteksto analize. Politinė tautinių siekimų išraiška bus tik tada pozityvi, kai ji atsirems į ekonominę ir socialinę tautinės bendruomenės realybę.